

בס"ד
שיעור רש"ר הירש פרשת בא
קידוש החודש, וקרובן פסח

רש"ר הירש שמות פרק יב פסוק א

בנסיון זה נאחז עתה ה', למען לא ישתרשו בעמו המתהווה השגיון והשחיתות, אשר לא ייסוגו גם מפני אותות אימים ומופתי פורענות. את עיצובו הפנימי של עמו החל אפוא ה' בקובעו "אות", אשר יחזור לתקופות קצובות, ירכז אליו תמיד מחדש את מבט העם, יקרא לו תמיד ללידה חדשה מתוך ליל שגיונות ושחיתות, ויבטיח רעננות נצחית עבור אמת וטוהר, עד יחוסן ישראל לעד מפני הקיפאון המצרי, הרוחני והמוסרי.

כשם שה' היפנה מבטו של נח מן האדמה, שניתנה לו מחדש, השמימה, הראה לו את קשת הענן ואמר: "זאת אות - הברית" (בראשית ט, יב - יז), זאת בריתי עם אדמת אנוש שהוענקה לו למען עתיד חדש, - כן קרא ה' במצרים, על סף עתיד יהודי חדש, למשה ולאהרן. הראה להם את רצועת הכסף של הלבנה המתחדשת ואמר: החדש הזה לכם ראש חדשים, מילולית: תחילה להתחדשויות, והחודש המתחיל עתה בזה - ראשון הוא לכם לחדשי השנה. שתי מצוות כלולות בפסוק זה: האחת, קידוש החודש על - פי ראיית הלבנה בחידושה, והשניה, להיות הניסן, חודש הגאולה, הפותח את סדר חדשי השנה.

עיון בהלכות קידוש החודש מלמד גם הוא, כי משמעותה ותכליתה של מצוה זו נעלה ונבדלת בהרבה מקביעה אסטרונומית מדויקת של לוח הזמן. ואמנם ביסוד הלכות אלה מונח חישוב אסטרונומי מדויק ביותר, אולם לא ההתרחשות בצבא השמים היא הקובעת את התחלות חדשינו, ולא לכבודה חוגגים אנו את ראשי חדשינו.

ועל העובדה, כי לא ההתרחשות בצבא השמים מחוללת את התחלת החודש, וכי לא די לרשות המשפטית היהודית לרשום לפניו אירוע זה, על עובדה זו יעידו ברורות הוראות כגון: "ראוהו בית דין וכל ישראל, נחקרו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשיכה, הרי זה מעובר" (שם כה ע"ב). במקרה זה לא יום השלושים יהיה לראש חודש, אף כי הכל הבחינו בהופעת אור הירח החדש, או ההבחנה בו הוכחה כליל, אלא רק עם יום השלושים ואחד יחל החודש. כאן בולט כי לא התופעה ברקיע, כי אם קביעה מקדשת מטעם נציגות הציבור היהודי מתנה את תחילת החודש. רש"ר הירש שמות פרק יב פסוק א

מאמר הציבור הזה, הקובע את תחילת החודש, הוא אשר אליו מתייחס הצו: "אלה מועדי ה' מקראי קדש אשר - תקראו אתם במועדים" (ויקרא כג, ד); ואמנם מושג המועד נראה לנו כמונח ביסוד כל החוקים הפותחים בפסוק זה. גם ראש חודש נקרא "מועד"; ולא עוד אלא, כפי שנראה, מגלם ראש החודש את המושג "מועד" בטהרתו, ללא אותו גוון וציון מיוחד, אשר הקשרים היסטוריים ועונתיים מעניקים למועדים האחרים. וכשם שמאורעות היסטוריים ועונתיים משמשים עילה למועדים האחרים, כן ההופעה מחדש של אור הלבנה היא העילה למועד ראש החודש (ועי' בתוספות ראש - השנה כא ע"ב, ד"ה על שני חדשים).

"מועד", משורש "יעד": לזמן התועדות (קרוב ל"יחד"), והוראתו: מקום שנקבע להתועד בו (מכאן: "ונועדתי לך שם" - להלן כה, כב -; "אהל מועד"), או: זמן שנקבע להתועד בו; וזה פירושו של "מועדים" כאן: זמנים שנקבעו, כדי שניועד בהם אנחנו עם ה'. **התועדות זו צריכה להיות, אם לדבר בלשון בני אדם, חופשית משני הצדדים. לא כאדון, המצווה אליו את עבדיו, אלא ה' הוא, המבקש אליו את עמו, ועל כן יקבע את הזמן, בו יבוא אליו, בקווים כלליים בלבד, תוך השארת מירווח; ועל**

עמו יטיל את הקביעה המפורטת יותר במסגרת מירווח זה, למען יהיה מועד ההתוועדות תוצאה של בחירה החדידית. ואנו מדגישים את ההדדיות. לו היו התחלות חדשינו, והחגים התלויים בהן, קשורים בדיוק לפרקי - זמן פלנטאריים - אסטרונומיים, באופן שמחזור הירח יכרוך אחריו מאלו את ה"מועד" והמועדים, הרי היינו אנו ואלוהותנו, כביכול, כפופים לכורח העיוור השליט בתהליכי הטבע, ומועד ראש החודש היה מעניק סיוע רציני לאיליות שבפולחן הטבע. אולם הן כזאת לא יהיה. תפישה מפתה ומשחיתה זו יש לשלול בצורה הנמרצת ביותר, דווקא משום היותה כה סבירה. לא פגישת גופים שמימיים, לא התמזגות הירח עם השמש ושפיעת אור חמה עליו מחדש, הם הגורמים להתחלת חודש, ולא להם נועדה חגיגת ראש החודש. **אלא כל אימת שיתמזג ירח עם שמש, ויקבל מחדש את אורו, אחת שואל ה': כי שוב יימצא אליו עמו, ושנית יזרח עליו אורו, בכל מקום ובכל מקרה, בו ניגף עמו על דרכו מפני קדרות היורדת עליו. התקרבות הירח אל השמש אך סמל הוא ועילה לחידוש התוועדותנו עם ה'. חידוש הירח הוא סמל ועילה להתחדשותנו אנו.**

"מועד", מילולית: פגישה.

ובכן, לא התופעה האסטרונומית ולא החישוב האסטרונומי, כי אם אנו, נציגות כלל ציבורנו, יוצרים את ה"חודש" שלנו, וקובעים את יום ה"מועד" שלנו, יום בו אנו מתוועדים עם ה'. מכאן ההלכה: "מצוה לקדש על הראייה" (ראש - השנה כ ע"א); לא די בוודאות אובייקטיבית אסטרונומית, אלא דרושה הבחנה סובייקטיבית. מכאן גם ההלכה, שאין חיבים באמירת "מקודש", אלא אם "נראה בזמנו", כלומר, רק אם קידוש החודש חל בעת ובעונה אחת עם הראייה הממשית של הירח, מותנה קידוש החודש במאמר נציגות הציבור, כי במקרה זה צריך היה במיוחד לסייג את חגיגת החודש מדימוי לפולחן הטבע. לא כן בהיות החודש מעובר, ויום - ההופעה האמיתי של הירח כבר עבר (שם כד ע"א). מכאן מאמר ההלכה, ומכאן אף משמעותו העמוקה: "מעברין את החודש לצורך" (שם כ ע"א). כי מתוך התחשבויות שונות בצרכי הכלל - כגון שלא יחולו יום כיפור ושבת זה אחרי זה - יכולה נציגות הכלל לקבוע את ראש החודש ליום השלושים - ואחד, למרות שהירח נראה כבר ביום השלושים. ומעל הכל מתחווים מאמרי ההלכה: "אתם אפילו שוגגין, אתם אפילו מזידין, אתם אפילו מוטעין (על - ידי עדי שקר)" (שם כה ע"א), דהיינו, ראש החודש נקבע ביום אחר מזה שהיה מתקבל לפי ראיית הלבנה, משום ש"אין לי מועדות אלא אלו" (שם), הווה אומר: אלו שנקבעו על - ידי נציגות הכלל ותוקפם המוחלט שמור להם. כי חידוש הלבנה אינו אלא עילה לחדשים שלנו. מכאן גם המשמעות החשובה ביותר, שנודעת ליום - טוב שני, דווקא בדורות אשר - למרבה הצער - בקיאים הם בקביעת דירחא. רק בור ועם - הארץ עשוי לייחס לבקיאותנו בקביעת דירחא, לעובדה זו, ששוב אין לנו ספק בנוגע להתחלת כל חודש, יתרון ראוי לשבת. בקיאותנו זו אך תוצאה היא של העובדה המצערת, כי בעיקבות פיזורנו חסרים אנו נציגות ציבורית, מאושרת על - ידי "סמיכה", שיכולה היתה לקדש את ראשי חודשינו עבור הצבור על - פי ראייה. כתוצאה מכך נשללה מחודשינו וממועדינו תכונתם השורשית, המקדשתם להיות חודשים שלנו, וזמני היוועדות בינינו ובין ה', לולי הלל השני, נציג אחרון של כלל קהלנו. בחוכמתו ראה את הנולד ותיקן חסרון זה בקדשו ובקבעו - כתחליף זמני - כל ראשי החודשים למשך כל תקופות פיזורנו עד לכינוסנו לעתיד לבוא. אולם דווקא משום שראשי חודשינו, ובעקבותיהם כל מועדינו, קבועים הם מראש למשך זמן גלותנו, ונראים כמותנים על - ידי מהלכו הבלתי - משתנה של הלוח, נשקפת סכנה לחגי חודשינו ומועדינו לאבד כליל צביון זה של קביעה חופשית בין ה' ועמו, ולהיכנע לתפישה המעוותת של פולחן - טבע משעבד.

והנה בא יום טוב שני של גלויות ומחייה בתודעתנו את זכר "קידוש - על - פי - ראייה" המקורי, שהיא קביעה חופשית של ציבורנו. מוצאו הלא מאותם ימים טובים יותר, בהם היה לציבורנו עוד

מרכז ונציגות. ממרחקים נאלצו להמתין תוך ציפייה להוראות נציגות זו בדבר קביעת מועדיהם. ועצם ציפייתם זו איפשרה להם לראות את עצמם כאברים של גוף לאומי גדול, ואת חגייהם כקביעות חופשיות, בהם יתוועדו יחד אלהים ועמו. אלה, אשר אליהם לא יכלו להגיע הצירים שנשלחו, חגגו שני ימים מספק. ואמנם ידעו אחרוני נציגי קהלנו את אשר עשו, בקדשם מצד אחד את כל ראשי החודשים והמועדים לכל עיתות הגלות כמוצא זמני, ובשגרם מצד שני פקודה לגולה החוגגת שני ימים: "דשלחו מתם הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם (בנידון חגיגת שני הימים), זמנין דגזרו המלכות גזרה ואתי לאקלקולי" (ביצה ד ע"ב). ייתכן, כך אמרו, ובלחץ הזמנים תישכח תורה, ותישכח הידיעה על קביעתנו. את ראשי חודשיכם ומועדיכם תקבעו לפי חישובכם או על - פי ראייתכם, ולא תדעו, כי לא החישוב האסטרונומי ולא הראייה הפכו ראשי חודשים וחגים למועדי ישראל, כי אם נציגות כלל ישראל, הקובעתם ומקדשתם. אמת גמורה היא אפוא, כי עבור ישראל בפזורה - רק חגיגת היום השני מבטיחה את אופיו היהודי, הקדוש, של היום הראשון. בעיקבות כל האמור לעיל מקבלות המלים "החדש הזה לכם ראש חדשים" את משמעותן האמיתית: התחדשות - ירח זו תהיה לכם התחלה של התחדשויות, כלומר, בהבחינכם בחידושו של אור הירח, תתעוררו לקבל עליכם התחדשות כדוגמתו; תקופות - חודש לעצמכם תקבעו על - פי הבחנה זו. לא נאמר: "החדש הזה ראש חדשים", אלא: "לכם ראש חדשים", לא קביעת חודשים אסטרונומיים היא התכלית, כי אם קביעת החודשים שלנו. על כן, וכבר העיר על כך רבנו עובדיה בפירושו להלכות קידוש החודש לרמב"ם, פ"ב ה"ח, נקראו ראשי החודשים והחגים "חדשיכם" ו"מועדיכם", ואילו היום השביעי, הקבוע, לעולם לא ייקרא "שבתכם". כמו כן לא נאמר כאן: "ראש החדשים", כדוגמת "לחדשי השנה", הכתוב מיד אחריו, אלא: "ראש חדשים"; כי הכוונה לחדשי ישראל, שונים וחדשים במהותם, שנוצרו בזה, בעוד השנה, כפי שנראה, נשארה במתכונתה הישנה. **קידוש - החודש היהודי הוא אפוא מוסד, שתכליתו עבור ישראל: חידוש - נעורים רוחני ומוסרי, אליו יחתור תמיד לבקרים, ועדיו יגיע על - ידי שובו להתוועד עם אלהיו. חז"ל מיצו את כל המושג הזה בתכלית הקיצור, בהסבירם "החדש הזה לכם": "דוגמא שלכם" (עי' שמות רבה טו, כז בסוף).** גם משמעות ראש החודש, הבאה לביטוי רק בקרבן המוסף, מצטמצמת בעיקר בתפקיד, עליו מצביע שעיר ראש החודש: "לכפר על טומאת מקדש וקדשיו שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף" (עי' שבועות ב ע"א, ט ע"א - ע"ב); כלומר, לפעול נגד אותה התנכרות לכל קודש, אשר ללא ידיעתנו נקלענו לתוכה, ואשר אף לא חדרה לתודעתנו. לולי כל חיינו שבנו תמיד מחדש אל ה', לולי כל חיינו זרח עלינו נוגה - וחוס - רוחו תמיד מחדש, היינו הולכים ורוחקים ממנו בדרך חיינו, ונפשנו - בלי משים - היתה הולכת ונאטמת לאור רוחו, הולכת ומתקדרת. ולבנו כה היה חזק וכבד - כשל פרעה - עד אשר גם אותות מתמיהים ומופתים מכאיבים לא יצלחו עוד לרענן ולהחיות מחדש את נפשנו. אולם מושג - ה"כפרה" היהודי קשור לא רק בתחייה רוחנית ומוסרית של עצמותנו, אלא גם בעיצוב מחדש של יחסינו החיצוניים, החברתיים וההיסטוריים. תחייה פנימית היא הצעד הראשון, תחייה חיצונית - תוצאתו. שתיהן ניתנו ביד אחת, ביד אלוהינו; בשובנו מרצוננו להתוועד עמו, בטוחים נהיה בשתייהן.

כך מבשר "חודש": גאולה מחטא ומאוון, ולכן ניצב מוסד זה בפתח בניינו הלאומי. האמת, עליה הוא מכריז, מהווה אבן - יסוד להכרתנו היהודית, והיא המבדילתה ביתר עוז מכל אלילות. האלילות אינה מכירה "חידוש", לא בתבל, לא באדם ולא באלוהיו או באליליו, אותם תעמיד מעל תבל ואדם. הכל נתון מתוך כורח של ברזל. היום מתפתח מן האתמול, והמחר מן היום - בכורח של ברזל. כשם שהאלילות מכחישה את ה"יש מאין" - הבריאה החופשית מרצונו החופשי של בורא - , כן לא קיימת עבורה "יש מאין" בהווייתו המוסרית של האדם, ולא בגורלו של האדם. אשמה ורעה

אנוסות להוליד - אשמה ורעה, וחוזר חלילה. לדידה, חסר לב האדם זיקה לחירות - אל, לדידה לא אלהים בן - חורין שליט בעולם ועל עולם; הכל נסחף בזרם עיוור של כורח בלתי - משתנה, כל חירות אך אחיזת - עיניים היא, כל חדש כבר נעוץ בישן.

ובכן "בארץ מצרים", בארץ האלילות העקבית - קיצונית, בארץ, בה קפיאה אלילית זו פשתה עד למערכת מיבנה - המדינה החברתי, ביוצרה את כבלי המעמדות - , במצרים אפוא קרא ה' למנהיגיה העתידיים של אומתו, הראה להם את מגל הירח הנאבק להחלץ מאפילה לאור חדש, ואמר: זה יהיה לכם לדוגמה! כשם שהלה, הכבול, מחדש נעוריו, כן הבו לכם אתם התחדשויות, בחירות. כל אימת אשר הוא יופיע, יזכיר לכם את חידוש נעורכם בחירות. בחדשי אתכם ובהתחדשכם אתם, תהיו, כירח זה, חולפים ברקיע הלילי של האומות, מבשרים בכל מקום את תורת ה"חידוש", תורת האל היוצר בחירות והמוציא לחירות, תורת האדם המקבל מידי אל זה חירות - מוסר וחירות - גורל. אולם אין "חידוש" זה כי אם המסקנה הבלתי - אמצעית, הנובעת ממשמעות השם "ה": האל המהווה בחירות כל רגע מרגעי העתיד. בשם זה יקרא כל יהודי את אלוהיו, בעבדו אותו חרש במעמקי לבו:

רש"ר הירש שמות פרק יב פסוק ג

בבשרו "ולקחתי אתכם לי לעם" (לעיל ו, ז). הכריז ה' על התכלית החיובית של גאולת מצרים. לא "קהילה כנסייתית", שתתפלל אליו - אם לדבר במושגים ובלשון של זמננו - ביקש ה' לכוון, כי אם "עם", "אומה", ציבור בעל צביון "חברתי", "מדינה", חייבת לצמוח מגאולה זו, מדינה אשר כל הווייתה "החברתית" תהיה נעוצה בה', בנוייה על ידו, מיוסדת עליו, מעוצבת על ידו ומוקדשת לו. בקרבן הפסח הניח ה' את אבן - היסוד לבניין זה. הבה ונראה, כיצד מקים ה' מדינה.

בני האדם, מהם הקים מדינה זו, היו עבדים. בתור אלה לא היתה להם לא אישיות, לא רכוש, לא משפחה - עבד "גופו קנוי" לרבו (קידושין טז ע"א), עבד "אין לא חייס" (יבמות סב ע"א), ו"מה שקנה עבד קנה רבו" (פסחים פח ע"ב). על - ידי המאמר "ויקחו להם איש" העניק להם ה', בגלוי לעיני אדוניהם (- בי' בניסן, יום לפני בוא החושך), אישיות ורכוש. כן קבע "שוויון" הכל בפני ה' ובפני החוק, בהרשותו לאחד "לקחת" ו"לשחוט" עבור האחדים, לאמור: האחד יוכל לבצע פעולה בת תוקף עבור חברו, הן בתחום האזרחי, והן בתחום עבודת ה' - מושג, הבא לביטוי במשפט: "שלוחו של אדם כמותו" (קידושין מא ע"ב). ומתוך שהחוק הדגיש "איש", נקשרה הפעלת זכות - אישיות זו במילואה, בהשגת גיל הבגרות: "איש זוכה ולא הקטן זוכה" (שם מב ע"א, ועי' תוספות ד"ה איש זוכה).

ומשנזקפה קומתם עם קבלת העצמאות, לה היו זכאים, ליכדם דבר - ה' בונה - המדינה. בתחילה ליכד את היחידים במשפחות. אחר חיבר את קשר המשפחה כלפי מעלה - קשר הילדים אל הוריהם, המאחד גם ילדים נשואים על צאצאיהם עם סב וסב זקן, להיות לבית - אבות אחד. כן חיבר את קשר המשפחה כלפי מטה - קשר הורים אל ילדים, כשהילדים בונים בתים משלהם לחיות בהם בשביל בניהם והלאה בבניהם, כשם שהוריהם חיו בשבילם ומוסיפים לחיות בהם. ברם, גם קשרי - משפחה, אלה בוני - הבתים כלפי מעלה, אל יהיו במדינה זו כי אם מרצון, וזרה תהיה להם נאמנות משעבדת. מיד נקבעה אפוא האפשרות של "ואם - ימעט הבית וגו'", של בתים המתאחדים בהתאם לקביעה עצמאית חופשית: "אינו שוחט על ידי בנו ובתו הגדולים ועל ידי עבדו ושפחתו העברים ועל יד אשתו אלא מדעתן" (פסחים פח ע"א).

החוק, המעניק לאדם עצמאות, שוויון, חירות ורכוש, וכנגדו קשרי הדם והבחירה החופשית,

המקבצים בני אדם ומפרידים אותם לפי בתים, הם הם הבסיס למדינת האלהים. ברים החוק הוא יסוד מפריד, המעמיד בני אדם ובתים על עצמם, ומבטיחם נגד פגיעה מצד אחרים. מהו אפוא המלט, המקריב בית אל בית, המצמיח במדינה היהודית את החברה מתוך המשפחה? הייתכן, ובדומה למערכות בונות - מדינה אחרות, אין מלט זה כי אם המצוקה, המחסור, חשבונה הקר של החולשה, התלות בעזרה, המצילים את היחיד מבידודות אנוכית, ומשתפים אותו בדאגה לזולת, מתוך הדאגה לעצמו? אומנם מצוקה היא, גם צורך, אבל אין אלה אלא מצוקת השפע, והצורך למילוי חובה. אימרה זו "ואם - ימעט הבית וגו'", בונה אפוא את המדינה היהודית: לא העני זקוק לעשיר, כי אם העשיר זקוק לעני; מי שביתו קטן מהכיל את הברכה אשר גמלוהו ה', יבקש משכנו להשאיל לו נפשות, להן יוכל להיטיב משפעו, ובהן יסתייע במילוי חובתו!! את העני יפרנס ה' גם באין עשיר. אך העשיר לא יוכל למלא את ייעוד חייו בלעדי העני. לא המצוקה, כי אם תודעת החובה, ה"מצוה", תאחד במדינה היהודית בית עם בית להיות לכלל - אומה. רק מתוך כלל - אומה מגובש זה, גדור על ידי "משפט" ומאוחד על ידי "צדקה", הולך ונרקם המיבנה המדיני הרשמי על ראשיו, ויהיה לקהל עדת ישראל. "ישראל" - כלל - האומה; "עדה" - חבריה העצמאיים, נושאי ייעוד האומה; הציבור; "קהל" - הצמרת המנהלת ומנהיגה; הנציגות; - ודבר זה הונצח בשלוש הכיתות של שחיטת הפסח (ע' פסחים סד ע"א).

וכל יחיד ויחיד, כל בית וכל משפחה, הציבור בכללו ובפרטיו, חייבים ברגע זה של תחייתם לראות את עצמם מול ה' כ"שה". כולם יתמסרו למחשבה האחת, להיות "צאן מרעיתו" (תהלים ק, ג), לקבל את ה' כרועם, "רועה ישראל" (שם פ, ב), ולהיות נכונים להנהגתו והדרכתו. מושג זה, לפיו ה' הוא רוענו ואנו מרעיתו, היה למן הרגע, בו נטל ה' לידי את הנהגתנו, המושג הקבוע וההולם ביותר, באמצעותו ניתן לנו לצייר לעצמנו את יחסינו אל ה' ויחסיו אלינו. וגם בעתיד יהיה "הכבש האחד בבקר" ו"הכבש השני... בין הערבים" הסיסמה, לפיה יתייצב ישראל יום יום, בזרוח קרני השמש ובשקען, לפני אלוהיו, וימסור את עצמו לו. ולא יהיה זה כי אם המשך וחזרה של רגע ראשון זה, בו החל ישראל במהלכו על פני ההיסטוריה, ובו מסר את הנהגתו לידי ה' כ"רועה ישראל" וכ"נהג כצאן יוסף" (שם). אולם ה"שה" היהודי אינו "סובל מכאובי העולם", אינו נפש שפלת - רוח ונכאה, המובלת, נכנעת, לטבח: שה תמים זכר בן - שנה יהיה לכם, שלם בגוף, גברי, ברעננות - נעורים נצחית - כך יסמל את אופיינו ומגמתנו. צאן ה' יהיה מושלם ועצמאי, ועם זאת לעולם צעיר; לעולם לא גמול מההנהגה האלוהית, בין אם מצד מעמדנו החברתי, נהיה ככבש או כעז, מן - הכבשים ומן - העזים תקחו. במסגרת מין הצאן ניתן לבחור בין כבש לעז. העז - תכונתה האופיינית היא העצמאות הגדולה יותר כלפי חוץ; מכאן "עז" = לגלות התנגדות עזה: העז חושפת את קרניה לכל זר, אך כלפי הרועה היא צייתנית ונכנעת, ככבש: